

RASTIĆ ČITA SATIRE

Neven Jovanović

IZMEĐU HORACIJA I JUVENALA

Neobične će rezultate dati usporedba najstarijeg kritičkog osvrtu na *Satire* Džona Rastića sa (zasad) najnovijim. Pišući godine 1816. predgovor sabranim pjesmama svoga nedavno preminulog dubrovačkog prijatelja, Franjo Marija Appendini tvrdi: Rastić je smatrao da u satirama »Horacija treba pretpostaviti Juvenalu« (APPENDINI, XVI). U uglednoj *Povijesti latinske književnosti* (1987, engleski prijevod 1994), Gian Biagio Conte, međutim, veli: »Čudna je sklonost novolatinskim satirama u stilu Juvenala trajala dulje no što bi itko mogao očekivati... U devetnaestom stoljeću [pisao ih je] o hrvatskim [temama] Junije Resti.« (CONTE, 479)

Prije dvjestotinjak godina Rastić je odlučio pisati latinsku satiru; to znači — promotriti svijet oko sebe kroz filter tekstova starih sedamnaest stoljeća (*«C'est la ressource ordinaire des poètes latins modernes; ils s'assurent de leur latinité en mettant des pièces les auters anciens — To je uobičajeni postupak modernih latinskih pjesnika; kvalitetu njihove latinštine jamči kombiniranje dijelova drevnih autora»*, primjećuje jedan suvremenik predstavljajući francuskoj javnosti Rastićeve poeziju, v. MAIXNER, 374). Bit je filtera u rupicama; nešto biva propušteno, nešto ne. Promotrimo li Rastićev filter, objasniti ćemo i što je omogućilo iskaze s početka ovog oglada.

RIMSKA SATIRA: OBRISI ŽANRA

Definicija satire izaziva omanji okršaj leksikona. Jedni ističu njenu didaktičku misiju: utjecati na javni život oštrim, često komičnim napadom na poroke; drugi, opreznije, govore o društvenoj kritici, osudi ljudskih slabosti i poroka u šaljivoj formi, što tek *implicira* popravljanje društva; znamo, jao, da kritika nije uvijek *konstruktivna* (za prvo stajalište vidi npr. LITERATUR, 188 i OCD, 795 — za drugo, SHIPLEY, 359 i ARTEMIS, s. v. *Satire*). Izvorište vrste i Rastićev književni model, takozvana *rimska satira*, ima i dodatna obilježja. Formalno, od Lucilija (II. st. p.n.e) to je u prvom redu pjesma u heksametru; sadržajno, satira je žanr u kojem Rimljani — nemajući novinskih feljtona i kolumni — na osoban način govore o dnevnim pitanjima svog vremena. »Na osoban način«, shvaćeno u oba smisla. Zamislimo li (posve u duhu etimologije termina) satiru kao pizzu, gdje je nepromjenljivo samo tijesto, a sve se ostalo, od chilija do ananasa, stavlja prema vlastitom izboru, shvatit ćemo zašto je satira koju piše Horacije (65-8. p.n.e) drukčija od Perzijeve (34-62), a Juvenalova (oko 50-127), opet, nešto treće.

URBANITAS I INDIGNATIO: CILJ SATIRE

Nil erit ulterius quod nostris moribus addat
posteritas, eadem facient cupientque minores,
omne in praecipiti vitium stetit.

Nema ničeg ekstremnijeg što bi našem moralu moglo dodati / potomstvo, mlađi će činiti i željeti isto, / svaki se porok našao na vrhuncu.

(JUVENAL 1, 147-9)

Mitovi o pobjedi mraka, zime i raspada prema Northropu Fryeu arhetip su satire; Juvenalovo se djelo savršeno poklapa s ovom skicom. U njegovim su stihovima svi slojevi rimskog društva izopačeni: elita je raskalašena, novi su bogataši vulgarni i arogantni a oslobođeni robovi svemoćni, žene mahnitaju tjerane životinjskim nagonima, dotepeni Grci i Istočnjaci preplavljaju Rim. Propale su osnovne rimske institucije: brak, mecenatstvo, vlast (najviše državno vijeće raspravlja o načinu pripreme iverka-kapitalca za cara Domicijana), klijentela (klijent se tuži kako ga patron ne nagrađuje dovoljno za pružene homoseksualne

usluge). »*Quando uberior vitiorum copia?* — Kad je gušće bilo mnoštvo poroka?«
više Juvenal; *indignatio*, bijes, njegova je muza. Hoće li biti i Rastićeva?

Nonne haec Lucili post carmina prima poetae
Dente Theonino rabieque momordit amara
Longe ultra legem senior Iuvenalis honesti?
Perlege vatis opus, nostrique ediscito ab illo
Temporis historiam: modo tantum nomina mutes,
Res eadem mansit, rerum et mansere colores.
Visne haec ut repetam rursus, crambemque recoctam
Apponam, et stomachum moveam bilemque legenti?

Nije li ove [grijehe] nakon prvih pjesama poete Lucilija / ujeo zubom Teona i
ogorčenim bijesom / starina Juvenal, daleko preko mjere pristojnosti? / Pročitaj
stvaraočev opus, i kod njega izuči / povijest našega doba; samo imena promijeni,
/ stvar je ostala ista, stil je ostao isti. / Hoćeš li da to ponavljam opet, da podgrijan
kupus / poslužim, da čitaocu idem na jetra?

(RASTIĆ Sat. 1, 81-85)

Rastić zazire od kopanja po velikim porocima, po zločinima; riječi kojima
opisuje Juvenalov pristup spadaju u značenjsko polje pojma »bijesan pas«. Osim
toga, premda je bijes otišao *ultra legem honesti*, preko mjere pristojnosti — opet
je danas sve isto kao i nekoć. Za Rastića je s te strane žanr iscrpljen.

Sed color urbanus satyrae inducetur honestae,
Si parvis vitiis porro, et mediocribus illis,
Quorum vix pudeat quemquam, pigeatve parumper,
Adpersisse salem, Momo adspirante, licebit.
Quis vetat interea ridendo dicere verum,
Et quantum potero fungi vice vatis Horati,
Illiusque modis in corda irrepere sensim,
Salsaque furtivo praetexere carmina risu?
Comica materies Satyris et vis erit. Atqui
Argumenta jacent communis in ordine vitae.

No bit će uveden otmjeni ton časne satire / bude li slobodno, nadalje, male poroke,
i one srednje / — kojih gotovo nikoga nije sram, i premalo su mrski — / poprskati

vicem, uz blagoslov Moma, božanstva pogrde. / Tko bi zabranio da se pritom kroz smijeh istina kaže, / da, koliko uzmogmem, preuzmem ulogu poete Horacija, / na njegov se način u srca ušuljam krišom, / pikantne pjesme da isprepletem diskretnim smijehom? / Satire će imati komičnu građu i snagu. Ali / predmeti za njih leže u području običnog života.

(RASTIĆ, Sat. 1, 113-122)

O malim i srednjim porocima može se govoriti bez vrijeđanja dobrog ukusa; štoviše, oni daju savršen povod za prezentaciju uglađene duhovitosti, onog što Rimljani opisuju kao *urbanum* i *salsum*. Prvak takve satire jest Horacije, kako po »malim« temama, tako i po *raffinementu*. Premda su njegove *Satire* i *Pisma* omiljeno i utjecajno štivo osamnaestog stoljeća, klasicizma i prosvjetiteljstva, Rastić ne smatra da bi se ovdje moralo spominjati podgrijani kupus ili iscrpljenost književnog postupka. Ova nedosljednost daje nam naslutiti na kojoj strani Rastić stoji; već je Šrepel (1892) naglasio kao jednu od osnovnih značajki djela dubrovačkog satiričara *reakcionarnost*, protivljenje idejama Francuske revolucije i enciklopedista:

Kao član patricijske obitelji Resti je zazirao od silnih novotarija, koje su išle za tim, da bude pučanin jednak plemiću. Uzgojen u duhu Isusovačke škole i u načelima stare dubrovačke patricijske slave Resti je zazirao od novih prevrata.

(ŠREPEL, 115)

Mogućnost originalnog doprinosa horacijevskoj satiri Rastić nalazi u ideji da je *differentia specifica* kojom se njegovo vrijeme razlikuje od antike (i bilo kojeg drugog vremena) — glupost:

... non alias ullo umquam crassior aevo
Stultitia incubuit domitum bacchata per orbem
Pinguiaque ignavo diffudit regna veterno.
Hinc incerta animis vertigo, nullus honesti
Sensus, nec pravi, atque acies lentissima mentis,
Ut vix iudicio dicas distare ferino.

... nigdje drugdje, nijedno doba nije nesklapnija / glupost napala, ludujući civiliziranim svijetom / i nije, zahvaljujući sramotnoj mlitavosti, proširila prostačko carstvo.

/ Odavde dezorijentirana vrtoglavica u dušama, odsutnost osjećaja / za časno i izopačeno, krajnja tupavost duha, / teško bi mogao reći da je pamet drukčija od životinjske.

(RASTIĆ, Sat. 1, 25-30)

Razne vidove te gluposti upoznajemo u satirama: ponašanje suvremene mladeži (od odijevanja, preko brbljanja na stranim jezicima, do sentimentalnih zanosa); kavansko politiziranje; ideje modernih filozofa, u kojima prepoznajemo enciklopediste; dubrovačke karnevalske i kazališne običaje; poremećene društvene uloge spolova; škodljive posljedice širenja tiska. Ono što Rastić krsti glupošću može se prepoznati i kao popularna kultura osamnaestog stoljeća. Opreka njegovoj *urbanitas* jesu podjednako racionalizam i sentimentalizam, Voltaire i Rousseau, krilatice »znanost masama« i »*retour à la nature*«, materijalistički i iracionalistički svjetonazor. Sve je to *crassum* i *pingue*, nekulturno, prosto.

POLEMIKA S HORACIJEM

Metatekstualnost — rasprava književnog djela o vlastitim ciljevima i postupcima — od samih se početaka satire nalazi među njenim legitimnim obilježjima. Rastić, pak, uz obranu vlastitog viđenja satire u *Apologiji* (Sat. 8) koju namjeravam promotriti, ima i gotovo zaokružen ciklus pjesama o različitim aspektima svog djela. To su satire 19, 20, 23, adresirane redom vlastitoj knjizi, Mecenatu (Antoniju Sorkočeviću) i čitaocu; pribrojimo li im satire 21 i 24, *Pjesnici* i *Kakodemon i umijeća koja je otkrio* (o tisku), zapazit ćemo da je dubrovački satiričar obradio sve instancije u književnom životu: autora, djelo, medij i recipijenta (konkretnog adresata, pokrovitelja, i općeg, anonimnog).

Usput, čitalac koga zanima detaljna analiza paralela Horacija i Rastića naći će obilje primjera u ŠREPEL, 117-148 i VRATOVIĆ, 127-130.

Početak Rastićeve *Apologije* vjerno slijedi početak Horacijeve apologetske satire 2.1; isti problem — pjesnici su kritizirani zato što pišu satire — biva izložen na isti način, dijalogom u kojem pjesnikov sugovornik (za Horacija to je poznati pravnik Ciceronova doba Trebatije Testa, za Rastića Mecenat) sudjeluje lakonski kratkim uputama, i riješen istovjetno: preporukom pjesnicima da se okane ćorava posla. Očita je Rastićeve želja da dostojan čitalac *namiriše Horacijev rep*, da prepozna citat (usp. RASTIĆ Sat. 21, 100-101:

Hoc placet; hoc homines naris mirantur acutae
Qui sibi caudam hic olfecisse videntur Horati.

To je fino; tome se dive ljudi istančana njuha / kojima se čini da su ovdje namirisali Horacijev rep).

Ono što slijedi metatekstualna je rasprava o svrsi i učinku satire. Prozivanje je velikih grešnika besmisleno, oni su nepopravljivi; takvima treba sudac, a ne satiričar; ovu smo ideju već susreli u uvodnoj pjesmi. Ali satira može imati odgojnu ulogu; primjeri sifilitičara, raspikuća, licemjera pokazuju mladima što trebaju izbjegavati. Upravo je tako Horacija, prema vlastitoj izjavi, odgojio njegov otac:

insuevit pater optimus hoc me,
ut fugerem exemplis vitiorum quaeque notando.

... na ovo me navikao moj vrijedni otac / upozoravajući me primjerom na svaki porok, da bih ih se klonio.

(HORACIJE Serm. 1.4, 105-6)

Na to se iskustvo Rastić otvoreno poziva:

... Pater olim vatis Horati
Sic natum instituit secum omnia circumcursans
Ostia, et exemplo praemonstrans digna caveri.

... Tako je nekoć otac poete Horacija / odgojio sina, obilazeći s njim svaka / vrata, primjerom upozoravajući na ono što valja izbjegavati.

(RASTIĆ Sat. 8, 111-4)

No čeka nas obrat; čitav je dugački pasus 72-114, uključujući opširno slikanje gore navedenih primjera poroka, donesen sa svrhom da zavede čitaoca na krivi put; Rastić ulazi u polemiku s Horacijem.

... Fecerit haec si quis, potius, me iudice, perdat,
quam recti falsa sub imagine servet alumnum.
Rectius a teneris tu sane turpia celes,
Neve novam imbueris testam sapienter aceto.

... Bude li tko ovo učinio, po mom sudu, prije bi mogao upropastiti / nego — pod lažnim prividom ispravnosti — spasiti svog šticeenika. / Pravilnije ti, razumije se, sakrij od nježne dobi gadne pojave, / nemoj nerazborito ulijevati ocat u novu posudu.

(RASTIĆ Sat. 8, 115-8)

Ovime Rastić protiv Horacija poteže Horacijev argument, iznesen u *Pismima*:

... nunc adbibe puro
pectore verba, puer, nunc te melioribus offer.
Quo semel est imbuta recens servabit odorem
testa diu.

... upij sad čistim / srcem, dječaće, riječi, sada se otvori boljim stvarima. / Miris, kojim je jednom natopljena, nova posuda / dugo će sačuvati.

(HORACIJE Ep. 1.2, 67-70)

Neodoljiva privlačnost poroka, po mišljenju dubrovačkog pjesnika, ruši Horacijevu teoriju odgoja kao kulu od karata:

Qui scit, an in pravum natura, et mobilis aetas
non potius secum reputet? Proh! Quanta voluptas
est vitiis si fama, valetudo, bona, vita,
gloria queis emitur, mutantur amoribus, atque
luxuria, et ludo! Haud dubie hic latet illecebra ingens.
I, monitor, vale: ego, ut dederit se occasio primum,
experiar. Qui tunc revoces, retrahasque ruentem?

Tko zna, neće li narav i nestalna mladost pogrešnu / odluku prije donijeti? Jao! Kolika je slast / u poroku, ako se ono, što kupuje ugled, zdravlje, imetak, život / slavu, mijenja za ljubavne avanture, i / raskoš, i za igru! Nesumnjivo, u tom se skriva pregolem mamac. / »Idi, čuvaru, zbogom; ja ću, čim se prva prilika nađe, / probati sve. Što da ga zoveš i vučeš natrag, kad srlja?«

(RASTIĆ Sat. 8, 119-24)

»Pjesma je zadahnuta Horacijevim duhom. Pojedina su mjesta u njoj sasvim udešena prema Horaciju.« (ŠREPEL, 142) »U ovoj se satiri približava Resti Juvenalu...« (ŠREPEL, 128) Intertekstualnost zaista jest osnovni izvor čitalačkih užitaka u Rastićevim *Satirama*; suverena glatkoća kojom motivi i fraze antičke književnosti prijanjaju uz suvremene prizore može, međutim, obmanuti, navesti da zaboravimo koliko je citiranje — kao i na početku spomenuta društvena kritika — dvogub postupak.

KOLIKO MENE STANE U SATIRU?

Rastićeva *kontra* Horacijevu duhu na koju smo, eto, nabasali očituje se i na dubljoj razini.

Ille velut fidis arcana sodalibus olim
credebat libris, neque si male cesserat, usquam
decurrrens alio, neque si bene: quo fit ut omnis
votiva pateat veluti descripta tabella
vita senis.

On je nekoć tajne, kao vjernim drugovima, / povjeravao knjigama, ni ako je ispalo loše nije se / obraćao drugamo, ni ako je ispalo dobro; tako se / otvorio pred nama, kao prikazan na zavjetnoj slici, čitav / život tog starca.

(HORACIJE Serm. 2.1.30-34)

Lucilije — o njegovom, naime, autoportretu u satirama govori navedeni Horacijev odlomak — osjećao je da s osobom zanimljivom poput njega naprosto *mora* biti upoznata široka javnost. Ovu mogućnost otkrivanja sebe Horacije spremno prihvaća; on govori o svom ocu-slobodnjaku, o svom odnosu s Mecenatom, o svojim seksualnim navikama. Takve lične iskaze, međutim, kasniji satiričari potiskuju: Perzije drastično, a Juvenal još i više; iz satira potonjeg moguće je saznati samo dataciju njegova stvaranja.

Svoj stav prema samoprikazivanju Rastić iznosi u 23. satiri (*Ad lectorem*), poručujući Čitaocu koji bi htio saznati tko je pisac, kako izgleda, kakvi su mu nos, imovno stanje i otac, karakter i vrline:

O Lector, sit quale voles mecum tibi foedus,
Nec sapienter ego nec me laudabo modeste,
Nec me accusabo, fuero dum sanus, acerbe.
Qualis ego fuerim, vel qualis sim, oro, quid ad te?

Čitaoče, imali ti i ja ugovor kakav god hoćeš / neću se niti mudro niti skromno hvaliti, niti ću sebe oštro, dok sam pri zdravoj pameti, optuživati. / Kakav sam bio, ili kakav jesam, molit ću, što će ti to?

(RASTIĆ Sat. 23,16-19)

Život pjesnikov nema veze s onim jedino bitnim: s kvalitetom pjesama. Devetnaestostoljetni prikazi Rastićeva rada obavezno ističu *amaterizam* dubrovačkog autora; njegove su pjesme plod njegove dokolice, on nije objavljavao. Osjećam ovdje pritajen vrijednosni stav: Rastić nije bio *pravi* književnik, nego diletant. No na pamet mi pada i primjedba o vrijednosti Tolstojevih desetina za njegov književni rad. Rastić je (barem ekonomski) nezavisan: može si priuštiti da bira svoju publiku. Ne želi li čitalac pristati na uvjete koje diktira gospodar, neka ide čitati nešto drugo; već i jezik koji je Rastić odabrao jasno poručuje da se radi o književnosti koja *želi* biti totalna opreka popularnoj: opreka romantizmu i prosvjetiteljstvu.

Postoje i čitaoci koji bi prefrigano uspoređivali Rastićev život s njegovim satirama, da zlobno istaknu sve što se ne podudara.

Non sum adeo rudis ut de me tam libera cuiquam
Permittam arbitria, aut aliquem introducere ut optem
Davum, qui nota usus libertate decembris
Quavis me palam aqua et quovis perfundat aceto.

Nisam toliko bedast da toliko slobodne izjave o meni / dopustim ikome, ili da poželim uvesti nekog / Dava, da me — posluživši se poznatom prosinačkom slobodom — / javno polije tko zna kakvom vodom i tko zna kakvim octom.

(RASTIĆ Sat. 23, 47-50)

Javno obdariti pisca solidnim mesnatim tijelom, otkriti da on voli suho bijelo vino i nedopečeni odrezak, znači učiniti za me još čudesnijim i još božanstvenijim proizvode njegove umjetnosti (BARTHES, 31). Ono u čemu naš suvremenik Roland Barthes prepoznaje mitotvorni postupak žurnalista — i hagiografa — Rastić, stoljeće i pol prije, s prezirom odbacuje kao igrariju za čiji se račun zanemaruju ozbiljne stvari (Sat. 23, 34). Njegov svjetonazor, vidimo, ne uključuje hegelovsku dijalektiku ni paradoksalne akrobacije negacije negacije. Dubrovački bi *conte* odobrio aforizam »*Neki pisci stavljaju u svoja djela dio sebe. To nije higijenski*«.

Razotkrivanje vlastitih slabosti kakvo u to doba upravo pokušava Rousseau (*Les Confessions* nastaju od 1781-1788), u *Satirama* već ošinut kao autor »prljave priče o novoj Heloise«, pobuna je i protiv klasicizma i protiv autoritarnog tipa odgoja. Obje ove stilske formacije drže učitelja/govornika/propovjednika uzvišenim bićem, savršenim kao i poruka koju prenosi; poruka i prenosilac međusobno se i podržavaju i uzdižu, koje god da poklekne — propade cijeli sistem.

Zbog ovakva gafa Rastić proziva Horacija; venuzijski je pjesnik, naime, taj na čijoj koži rob Dav (spomenut u st. 49-50) upražnjava saturnalijsku slobodu govora; aludira se na Horacijevu satiru 2.7, gdje Dav argumentira stoički paradoks da su svi ljudi robovi nemilosrdnim nabrojanjem Horacijevih karakternih mana; to je jedna od satira u kojoj Horacije ne zazire od pretvaranja samog sebe u negativni *exemplum* (ADAMIETZ, 4).

Na kraju 23. satire Rastić ipak progovara autobiografski — ne da bi donio pikanterije, već podatke dostojne publike po vlastitom ukusu, onih oštromnih i čednih duša: skromno priznaje da se od mladosti, ne trateći vrijeme na igre i blud, družio s najboljima; to ga je odlično društvo, osim na gajenje vrline, potaklo na čitanje grčkih i rimskih klasika, te zato, eto, naprosto ne može podnijeti vulgarne knjižice i neotesane (*ineptos*) ljude.

Nije slučajno što ova satira završava aluzijom na Juvenala:

Mireris, mea quod Satyram indignatio fecit?
Čudiš se što je moj gnjev stvorio satiru?

(RASTIĆ, Sat. 23,112)

U prvoj je, programatskoj, satiri, kao što smo vidjeli, juvenalovska *indignatio*, izazvana Zlom s velikim Z, bila ocijenjena nekusnom — Rastićeve indignaciju izazivaju *bezvezni ljudi i gadljive pojave* (Sat. 23, 111) — ali Juvenalov je osnovni *postupak*, izostavljanje autobiografskih elemenata iz satira i zauzimanje »nedodirljive« pripovjedačke/propovjedničke pozicije, za Rastića prihvatljiviji od Horacijevih samokritičnih igara.

SMIJE LI SE ZEZATI S TOČKOM GLEDIŠTA?

Riječ *igra* nije iskrsla slučajno. Dok prva knjiga Horacijevih *Satira* neprestano uspoređuje

jedan pozitívni model, predmet moralnog istraživanja pjesnika i njegovih prijatelja, s obiljem negativnih modela, tipova susretanih u rimskom društvu, uzetih na nišan komičke agresije (CONTE, 301),

poslije pjesnik daje naslutiti da ovakav stav zapravo počiva na staklenim nogama.

Strukturu satira druge knjige određuje dijalog u kojem vodeća uloga ne pripada pjesniku, već njegovom sugovorniku, biću kojem Horacije dodjeljuje, kako kaže VON ALBRECHT (150), ulogu »učitelja«. Upravo preko »učitelja« Horacije razvija ironičnu igru oko principa doličnosti (*aptum*), kompatibilnosti poruke i prenosioca: pušta više ili manje komične figure da iznose istine koje nisu netočne, opažanja koja znaju biti vrlo ozbiljna. Tako u Davovoj prođici svoju mudrost rob zasniva na pouci iz druge ruke: dobio ju je od *vratara* stoičkog filozofa Krispina, koji je prisluškiavao gospodarevo predavanje. Drugi stoički paradoks, da su svi ljudi osim filozofa ljudi, razlaže (u satiri 2.3) stoik-početnik Damasip nadugo i naširoko, ne registrirajući Horacijeve podrugljive upadice, s tim rezultatom da pjesnik — pretrpješi dvjesto šezdeset stihova gorljive harange — na kraju skrušeno moli neka »veći luđak poštedi manjega«.

Navedeni paradoks Rastić preuzima od Horacija:

Stultum omnem insanum Chrysippi porticus esse,
iudice me, veri interpres non falsa docebat.

Da je svaki glupan lud Krizipov je trijem, / po mom sudu, poučavao, kao tumač istine, točno.

(RASTIĆ 13,1-2)

quem mala stultitia et quemcumque inscitia veri
caecum agit, insanum Chrysippi porticus et grex
autumat.

Koga zla glupost, koga god nepoznavanje istine, / zaslijepljenog, gone, Krizipov trijem i društvo ludim / drže.

(HORACIJE Serm. 2.3,43-5)

— tako reći zdravo za gotovo, mimoilazeći interpretaciju po kojoj bi komična ličnost nadobudnog studenta mogla staviti univerzalnu vrijednost poučka pod upitnik, iako upravo Rastićevo shvaćanje autoriteta pokazuje koliko je važno *tko* objavljuje Poruku i naglašava da *aptum* ne smije biti narušeno, kao što ne smije biti narušavan ni društveni poredak.

Ničiji izbor nije bez slabosti i nedosljednosti, najviše griješimo kad smo uvjereni da smo u pravu; stvarnost je prepuna kontradikcija, istina je uvijek negdje između; satira ne može donijeti zadovoljavajući moralni kodeks; evo zaključaka koji za nas proizlaze iz Horacijeva postupka. Rastić to ne želi vidjeti, jer on traži upravo suprotno.

U Rimu autoritet književne vrste prilično ovisi i o autoritetu onoga tko je zastupa. (VON ALBRECHT, 169.) Ja vidim dva tipa autoriteta: jedan svoju snagu nalazi u skrivanju slabosti iza čelične maske, drugi upravo u izlaganju najranjivijeg mjesta, u igranju otvorenim kartama. Horacijeva je satira prikaz traganja za pravim putem, izbor bilježaka nastalih tijekom rada na samome sebi, na uklanjanju vlastitih mana (usp. HORACIJE Serm. 1.4, 131-137): njegov je autoritet u onome »i ja sam krvav ispod kože«.

Rastić od takva pristupa zazire: priznavanje pravog stanja stvari uništilo bi autoritet. Dubrovački pjesnik mora biti superioran u odnosu na objekte svojih satira; u njegovom svijetu ne smije biti sivih zona, crno je jasno odvojeno od bijelog, bijelo je obavezno *candidum*, bez ijedne mrlje. Premda to Rastić ne kaže otvoreno, iz Sat. 23,47-50 proizlazi da je sam njegov uzor, Horacije, zato što se dobrovoljno izložio kritici, *rudis*: bedast, sirov. Klasik nije za Rastića dovoljno klasičan, jer biti klasik znači biti besprijekoran — i nedvosmislen.

EKSKURS: LE NEVEU DE RAMEAU

Istjeraš li ironiju kroz vrata, ona će ući kroz prozor. Upravo vodeći teoretičar prosvjetiteljstva i *spiritus movens* »Encyclopedie«, nitko drugi do Denis Diderot (1713—1784), približno kad i Rastić bio je privučen i inspiriran horacijevskom satirou. Koliko je Horacije kao književni model nezaobilazan za razumijevanje Diderotova *Le neveu de Rameau* pokazao je Curtius (CURTIUS 694-705). Dijalog kojem su zbog miješanja tema — dostojanstvo pisca i parazitizam, kukavni duh piskarala-protivnika Enciklopedije, strasti i devijantni karakteri, povrh toga muzički problemi — kritičari odricali svako jedinstvo, do te mjere da ga proglase »snimkom« autentične konverzacije, ima za svoju okosnicu susret budale, koja je rob svojih potreba, zabluda i strasti, s mudracem komu ne treba ništa, koji je neovisan. *Le neveu de Rameau* dijeli temu s Horacijevom satirou 2.7: svi su robovi (i budale) osim mudraca, koji je jedini slobodan. Stoički paradoksi koje Horacije iznosi, i *stultitia*, privukli su Diderota kao i Rastića; sukobljene su se strane dohvatile istih argumenata. Štoviše, enciklopedista je, premda je i sam autor pizza-satire, smjese svega sa svačim, jednom ranije zasmatala otvorenost, nedovoljna klasičnost Horacijevu forme. Diderotov slobodan prijevod prva 22 stiha Horacijevu satire 1.1 završava prevodiočevom pritužbom:

Je voulais jusqu'au bout suivre les pas d'Horace;
Mais le dirai-je? ici mon guide s'embarasse.

Son crit dcousu n'offre à mon jugement
Que deux lambeaux exquis rapprochés sottement.

Htio sam sve do kraja slijediti Horacijeve stope; / No — da li da kažem? — ovdje se moj vodič smeo. / Njegov nesuvisli tekst, po mom sudu, nudi / Samo dvije izvanredne krpice nevješto sašivene.

(citira CURTIUS, 701)

No parazitizam, život ulizice, tema bolno važna za obrtničkog sina Diderota, za sina oslobođenog roba Horacija, za vječno o bogatašima ovisnog klijenta Juvenala — Rastića, patricija s imanjima na Rijeci Dubrovačkoj, u Konavlima, na Lopudu, senatora s mandatom kneza Republike, nimalo ne privlači; za nj je propitivanje odnosa s moćnijima opet iznošenje Horacijeva prljavog veša.

Naše doba osjeća dvosmislenost, ironijsku napetost u puštanju roba da iznosi pouke o slobodi; sličnu je dvosmislenost u *Le neveu de Rameau* uočio slavni suvremenik Diderota i Rastića, Goethe. On zapaža da je Rameauov nećak, biće bez ikakve neovisnosti, sposobno za sva moguća sramna djela, dostojno našeg prezira i zgražanja, istovremeno i talentirani muzičar, i vizionar i praktičar u jedan mah (v. CURTIUS 695). Eto: djelo enciklopedista, tvorca ideje o finitnom svijetu napučenom izbrojivim stvarima, nije zatvoreno toliko koliko djelo njegova protivnika.

JEDAN POUZDAN GLAS

Rastićev otklon od propitivanja, od višeglasja, primjetljiv je i na formalnoj razini. Dijalog kao okvir satire naći ćemo samo u dvije od dvadeset i pet pjesama (u sedmoj pjesnik razgovara sa seljakom, u šesnaestoj o svojem posjetu drugom svijetu izvještava prijatelja, koji se javlja samo na početku); govor drugoga kod Rastića je daleko najčešće retorički postupak *perkontacije*, fingiranja pitanja ili primjedbe oponenta — ili publike — koji izazivaju antitetički odgovor (LAUSBERG, 143). Tako je i Juvenal od petnaest satira samo devetu, jadikovku loše plaćenog pедера, koncipirao kao dijalog (ADAMIETZ 272, 299).

Dominantan je tip Rastićeva diskursa monolog: govor pjesnika i govor s pjesnikovih pozicija; nema iskrivljujućeg ogledala — ili krinke — tuđe svijesti, kao ni horacijevskog indirektnog samoprikazivanja. Sve što saznajemo, saznajemo od autora, jer on apsolutno pouzdano prosuđuje što je dobro a što loše.

Jedini nama posredovan utisak drugih o njemu samom, ujedno granica Rastićeve autoironiziranja, jest opetovanje toposa *vesanus poeta*: puk ga smatra ludim zato što se smiješno ponaša slažući stihove (RASTIĆ Sat. 21, prikaz toposa CURTIUS 579-580); u usporedbi s Horacijem koga, na primjer, Dav proglašava parazitom spremnim da potrči na svaki Mecenatev poziv, ovo je puka retorička piruetica.

PONEŠTO JE U TRADICIJI PREVIŠE PROGRESIVNO

Usprkos nekim vlastitim iskazima i izboru »malih grijeha« za metu svoje satire, Rastić nije ortodokсни sljedbenik Horacijev. S nekim se idejama ne slaže, i to jasno iznosi; od Horacija odstupa upravo u onome što je našem senzibilitetu kod rimskog satiričara blisko i zanimljivo: Rastić se ne ogrće velom autoironije, ne priznaje relativizam, odbija bilo kakve kontakte s neprijateljskom stranom. Ova ga tvrdokorna opredijeljenost navodi na monološki, deklamatorski tip diskursa karakterističan za Juvenalovu satiru, premda Juvenalova nekontrolirana indignacija, opet, vrijeđa Rastićev osjećaj za mjeru i uglađenost.

Selektivnost Rastićeve pristupa tradiciji snažno je uvjetovana njegovim, političar bi rekao, negativnim stavom prema trendovima doba u kojem je živio. Njegov glas glas je onih kojima se nije sviđalo kretanje kulture od ekskluzivnosti k inkluzivnosti; ti su izgubili, naš svjetonazor oblikovala je protivnička strana. Moje je srce danas na strani Horacijeva višeglasja i višeznačja; no fascinira me koliko je Rastić dosljedan u svojoj jednostranosti.

CITIRANA DJELA

Sve je citate na hrvatski preveo autor ovog eseja.

ADAMIETZ = Joachim Adamietz, Juvenal, u: Die Römische Satire, ur. J. Adamietz, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1986.

APPENDINI = F. M. Appendini, De vita et scriptis Junii Ant. f. com. de Restiis patricii Ragusini, u: Rastić, Carmina, Patavii, 1816.

ARTEMIS = Artemis-Lexikon der alten Welt, ur. C. Andresen i dr, Artemis Verlag, Zrich und Stuttgart, 1965.

- BARTHES = Roland Barthes, *The Writer on Holiday*, u: *Mythologies*, Vintage, London, 1993 (francuski original Paris, 1957).
- CONTE = Gian Biagio Conte, *Latin Literature. A History*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994 (talijanski original Firenze, 1987).
- CURTIVS = Ernst Robert Curtius, *La littérature européenne et le Moyen âge latin*, Presses universitaires de France, Vendme, 1956 (prijevod s njemačkog).
- HORACIJE = Q. Horati Flacci, *Opera, tertium recognovit F. Klingner, Lipsiae, in aedibus B.G. Teubneri*, 1959.
- JUVENAL = D. Iuni Iuuenalis, *Saturarum libri*, ed. W. V. Clausen, *Oxford Classical Texts* 1959, 1988.
- LAUSBERG = Heinrich Lausberg, *Elemente der literarischen Rhetorik*, Hueber, München, 1971.
- LITERATUR = Fischer Kolleg: *Literatur*, Hg. Hermann Stadler u. Karl Dickopf, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, ¹⁰1985.
- MAIXNER = Rudolf Maixner, »*Journal des Savans*« o Rastićevim latinskim pjesmama, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 28, JAZU, Zagreb 1962.
- OCD = *The Oxford Classical Dictionary*, ed. N. G. L. Hammond and H. H. Scullard, Clarendon Press, Oxford, 1970.
- RASTIĆ = Junii Antonii comitis de Restiis patricii Ragusini, *Carmina*, Typis seminarii, Patavii, 1816.
- SHIPLEY = *Dictionary of World Literature*, ed. Joseph T. Shipley, Littlefield, Adams & Co, Paterson, New Jersey, 1964.
- ŠREPEL = Milivoj Šrepel, O latinskoj poeziji Junija Restija, u: *Rad JAZU* 114, Zagreb, 1893.
- VON ALBRECHT = Michael von Albrecht, *Horaz*, u: *Die Römische Satire*, ur. J. Adamietz, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1986.
- VRATOVIĆ = Vladimir Vratović, *Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća (Isječak iz povijesti hrvatskog latinizma)*, 1961, 1971; preneseno u: V. Vratović, *Hrvatski latinizam i rimska književnost. Studije, članci, ocjene*, NZMH, Zagreb, 1989.